

– 404 с. *Левицький В.В.* Історія німецької мови / В.В. Левицький. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 216 с. *Москальская О.И.* Проблемы системного описания синтаксиса (на материале немецкого языка) / О.И. Москальская. — М.: Высшая школа, 1974. – 175 с. *Оксанич М.* Функціонування сполучника *daz* у середньовісній німецькій мові / Маргарита Оксанич // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство) : У 4 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. — Випуск 81 (2). – С. 111-115. *Hummel Eleonora.* Die Fische von Berlin : [Roman] / Eleonora Hummel. – Steidl-Verlag Göttingen, 2006. – 223 S. *Klein Georg.* Libidissi : [Roman] / Georg Klein. – Vollständige Taschenbuchausgabe München, 2001. – 239 S. *Regener Sven.* Herr Lehmann : [Roman] / Sven Regener. – Taschenbuchausgabe Frankfurt am Main, 2003. – 288 S.

ЄРМОЛЕНКО А.Є.

(Прикарпатський нац. ун-т)

**МАНІПУЛЯТИВНІ СТРАТЕГІЇ В КОНТЕКСТІ АНГЛОМОВНОГО
СУДОВОГО ДИСКУРСУ
(НА МАТЕРІАЛІ СТЕНОГРАМ
АНГЛОМОВНИХ СУДОВИХ ПРОЦЕСІВ)**

The article deals with the phenomenon of a verbal manipulation and its manifestation in the English-speaking legal discourse. The author concentrates on the strategies with the help of which manipulation is used. The examples of a manipulative communication are the Charles Manson Trial transcripts.

Key words: *manipulation, discourse, strategy, communication.*

Маніпулятивна функція мови вже тривалий час є об'єктом дослідження вчених. Останнім часом у зв'язку з зростаючою увагою соціуму до способів впливу на суспільну свідомість з'явилося багато наукових досліджень, присвячених маніпуляції, аналізу та формуванню маніпулятивних технологій і методів, а також способів та принципів психологічного захисту від маніпулятивного впливу, контр-технік. Такі роботи в основному сфокусовані на світоглядному значенні маніпулятивного впливу на людську свідомість. Проте в таких роботах маніпуляція вивчається переважно в межах психології, лінгвістики, соціології, політології, теорії масової комунікації та ін. [напр. Доценко 1997; Кара-Мурза 2000; Шиллер 1980; Goodin 1980; Riker 1986; Лебон 1995; Московичі 1998].

Вивченню даного феномену присвятили свої праці класики російської нейропсихології В.М.Бехтерев, І.П.Павлов, психологи Г.О.Гончаров, С.Ю.Мишляев, О.М.Свядош. власні маніпулятивні системи розробили зарубіжні психотерапевти-практики К. та С.Андреас, Р.Бендлер, Дж.Грінджер, М.Еріксон. Науковий інтерес до текстів, що впливають на свідомість людей виявили такі вчені як Ж.Вандрієс, В. Фон Гумбольдт, О.С.Бархударов, Н.В.Крушевський, В.Вундт, Р.Ролан, Л.П.Якубінський, Е.Сепір, К.Бюлер,

Є.Д.Поліванов. ціла низка сучасних російських лінгвістів – І.Ю.Черепанова, О.О.Романов, Л.Н.Мурзін – розглядають маніпуляцію в якості ключової теми науки про мову. Дані дослідження є сьогодні надзвичайно актуальними, оскільки інтерес до людського фактору в мові ініціював виникнення нових напрямів в лінгвістиці, психології, соціології, а також у сферах, що знаходяться на стику наук – психолінгвістиці, лінгвокультурології та ін.

Однак доводиться визнати, що на даному етапі маніпулятивна функція мови недостатньо досліджена, лінгвістика не приділяє достатньо уваги вербальній маніпуляції, хоча вона можливо є центральною темою всієї науки про мовленнєву діяльність. Дослідження в даній області є прерогативою медицини. Власне лінгвістичних досліджень по маніпулюванню свідомістю існує дуже мало (Мегентесов, Мохамад; Плохінова, Лапінська; Желтухіна), незважаючи на той факт, що маніпуляція здійснюється за допомогою мовних засобів, що визначає маніпуляцію як лінгвістичну проблему.

Об'єктом даного дослідження є мова та її маніпулятивна функція, предметом – використання маніпуляції в межах судового дискурсу. Це дослідження є особливо важливим саме в контексті судового дискурсу, який є соціально важливою сферою здійснення вербальної маніпуляції.

Оскільки мова є засобом вираження думок, оцінок, моральних, етичних та юридичних норм, а також засобом соціального впливу, саме мову можна розглядати як єдиний засіб регуляції поведінки людини.

Метою даного дослідження є визначення феномену маніпуляції та маніпулятивних стратегій і тактик, а також виявити механізми їх реалізації в контексті судового дискурсу. мета визначає низку завдань:

- 1). Визначити поняття вербальної маніпуляції.
- 2). Виявити маніпулятивний потенціал судового дискурсу.
- 3). Виявити механізм функціонування маніпуляції в контексті судового дискурсу через поняття стратегій і тактик.

Феномен вербальної маніпуляції є на сьогодні недостатньо дослідженим і існує безліч його визначень. Так, Є.Л.Доценко дав власне визначення маніпуляції: "Маніпуляція - це різновид психологічного впливу, майстерне використання якого призводить до прихованого пробудження у іншої людини намірів, що не співпадають з актуально існуючими бажаннями" [Доценко 1996, с.3]. Аналізуючи різноманітні дефініції феномену маніпуляції, Є.Л.Доценко виявив ознаки, притаманні даному феномену.:

- 1.родова ознака – психологічний вплив;
- 2.ставлення маніпулятора до реципієнта як до засобу досягнення власної мети;
- 3.прагнення отримати односторонній вииграш;
- 4.прихований характер впливу (як факту впливу, так і його направленості);
- 5.використання (психологічної) сили, гра на слабкостях;
- 6.спонукання, мотиваційне привнесення;
- 7.майстерність та вміння у здійсненні маніпулятивних дій [Пірогова 2001, с.224].

Маніпуляція – це один з видів прихованого комунікативного впливу адресанта на адресата (на його знання, уявлення, ставлення, цілі) з метою змінити його наміри в потрібному для адресанта напрямку всупереч інтересам адресата. Адресата при цьому вводять в оману відносно важливих для нього характеристик певного об'єкта чи використовують слабкі сторони його психічного чи когнітивного устрою. Введення в оману означає, що у адресата формується помилкове або відмінне від вже існуючого судження про світ, при чому адресант використовує прийоми, що провокують саме таке судження. Прихований вплив означає, що адресант використовує комунікативні прийоми, що діють поза усвідомленим сприйняттям адресата.

Іншою важливою ознакою маніпулятивного впливу є імпліцитність. Імпліцитними в даному випадку є не тільки наміри адресата, проте і методи, стратегії та техніки, які адресант використовує для здійснення маніпулятивного впливу. Проте в контексті судового дискурсу імпліцитність не є визначальною ознакою маніпулятивного впливу, оскільки і наміри, і методи впливу учасників судового процесу завжди є експліцитними завдяки чіткій визначеності як ролей обвинувачів та захисників, а також чітко визначеному вокабуляру. Навпаки, маніпулятивні техніки та стратегії, що використовуються під час судового засідання, можуть бути експліцитними, помітними та зрозумілими для всіх учасників процесу, проте саме майстерне застосування даних технік робить маніпуляцію ефективною. До того ж, судовий дискурс належить до аргументативно активних сфер комунікації.

Маніпуляція – імпліцитний та універсальний процес. Хоча деякі маніпулятивні техніки формуються самою мовною ситуацією, загальні стратегії можуть використовуватись незалежно від контексту. Дана дефініція хоч і є оптимальною, зовсім не є універсальною. Адже маніпуляція – багатогранний процес та має безліч нюансів. Тому ми наводимо ще декілька дефініцій, які допоможуть сформувати повну картину значення даного явища.

Маніпуляція покликана змушувати реципієнта вчинити так, як вигідно продуценту, проте змусити його захотіти цього.

Маніпуляція – це спокуса.

Маніпуляція – дія, що спонукає реципієнта вчинити неправильно [Кара-Мурза 2000, с.32-33].

Найбільше розповсюдження та вплив маніпуляція отримала завдяки засобам масової інформації в ХХ столітті. Сьогодні ця тема є надзвичайно актуальною. Слово “маніпуляція”- запозичення з французької мови. Першоджерелом є латинське “manipulus”, що означало “жменя”. В англійській мові воно з'явилося у 1831 році і сьогодні означає “майстерне управління та використання”, або “контроль чи гра з допомогою майстерних, нечесних чи підступних засобів, особливо для забезпечення переваги ” [Устінов 2007, с.14].

Маніпуляція не залежить від контексту – маніпулятивні техніки та стратегії можуть так чи інакше використовуватись в будь-якому виді дискурсу чи контексту.

Маніпуляція в різноманітних суспільно важливих контекстах та дискурсах. Так, в психології маніпуляція реалізується через сугестію, в політиці – через

пропаганду. Маніпуляція свідомістю також широко використовується засобами масової інформації.

Проте найбільший інтерес для нашого дослідження становить маніпуляція в судовому дискурсі, в контексті якого відбувається прямий вплив на людське життя. Під судовим дискурсом ми розуміємо мовні одиниці, звороти та комунікативні прийоми, що використовуються учасниками судового процесу під час судового засідання. Виявити маніпуляцію в судовому дискурсі надзвичайно важко, адже на перший погляд тут порушується один з основних принципів маніпулятивного впливу: імпліцитність. Також, незважаючи на те, що судовий дискурс належить до комунікативно активних сфер, соціальні ролі учасників судового процесу є чітко визначеними: прокурор, який обвинувачує, адвокат, який захищає, присяжні, що виносять вирок, суддя, що слідує за дотриманням законів під час процесу, глядачі. Ще однією ознакою, що приховує маніпуляцію, є той факт, що юридична мова є надзвичайно специфічною, прив'язаною до обов'язкових юридичних термінів, що на сучасному етапі розвитку лінгвістики зініціювало навіть появу юрислінгвістики як окремої галузі науки про мову [Белова 1997, с.43].

Незважаючи на вищенаведені аргументи, судовий дискурс має чималий маніпулятивний потенціал, і учасники судового процесу активно використовують даний феномен, проте характерні ознаки маніпуляції дещо змінюються. На протилежні. В рамках судового дискурсу маніпуляція як правило реалізується під час допитів свідків, вступних промов, під час дебатів. Наприклад, починаючи вступну промову, прокурор як правило використовує техніку розмежування учасників процесу на “ми”, що включає в себе суддю, присяжних, глядачів та його, прокурора, які разом намагаються встановити істину та покарати злочинця, та “вони”, що й включає адвоката, який заради заробітку ладний забути про чесність та справедливість, і його підзахисного, який намагається уникнути справедливого покарання. Прикладом такого протиставлення є вступна промова Роберта Джексона, обвинувача у “Справі лікарів”, що розглядалась під час Нюрнберського процесу: “The wrongs which we seek to condemn and punish have been so calculated, so malignant, and so devastating that *civilization* cannot tolerate their being ignored because it cannot survive their being repeated.” [Linder 2000] (“Злочини, за які *ми* хочемо визнати винними та покарати, були настільки умисними, настільки злісними і такими спустошуючими, що цивілізація не винесе ігнорування їх, оскільки не зможе вижити, якщо вони повторюватимуться” – пер.авт.). Маніпуляція приховується навіть у назві судових процесів – “The State/Crown/People versus” (“штат/корона/народ проти”), оскільки вони передбачають протиставлення обвинуваченого соціуму, що суперечить презумпції невинності, тобто, людина є невинною доти, поки не доведено її провини.

В свою чергу, адвокат під час допиту часто дозволяє собі провокаційні питання або твердження, які, він знає наперед, будуть проігноровані присяжними. Метою таких виступів є привернути увагу до себе та налякати свідків, а також змусити присяжних змінити кут уваги. Наприклад, під час судового засідання проти Чарльза Менсона у справі Тейт-ЛаБіанка, коли

громадський обвинувач Вінсент Бугліозі викликав на місце для свідків Лінду Касабіан, захисник Менсона, Ірвінг Каранек миттєво заперечив: “Object, Your Honor, on the grounds this witness is not competent and is insane!” [Linder 2002] (“Заперечую, Ваша честь, на підставі того, що свідок некомпетентний та божевільний” – пер. авт.), після чого суддя відмітив зауваженням обурливу поведінку адвоката та відхилив протест. Проте свою роль такий напад зіграв – Менсону присудили пожиттєве перебування у в’язниці, хоча обвинувач вимагав смертної кари. Так, в контексті судового дискурсу основною ознакою маніпуляції є експліцитність.

Звичайно, маніпуляція в судовому дискурсі не реалізується хаотично. Вона реалізується через певні стратегії. Оскільки основним маніпулятивним інструментом є мова, “сферою діяльності” – комунікація, маніпулятивні стратегії породжуються комунікативними.

Поняття стратегії є сьогодні широко вживаним у зв’язку з мовленнєвим актом. В лінгвопрагматиці існують різноманітні підходи до розуміння стратегії в залежності від матеріалу дослідження. Дане дослідження передбачає розуміння стратегії як надзавдання, що формулюється адресантом, спрямовану на досягнення комунікативної чи практичної мети та розраховане на певний перлокутивний ефект [Матвеева 1999, с.43]. У прагненні досягти максимального результату стратегія задає перспективу предмету, обмежує обсяг інформації та відбір мовних засобів. Стратегія – це вміння використати наявні мовні засоби для моделювання комунікативної ситуації таким чином, щоб досягти максимального перлокутивного ефекту. В контексті судового дискурсу перед обвинувачем та захисником стоїть однакова мета – довести власну точку зору. Нажаль, це інколи призводить до судових помилок. Важливим моментом тут є те, що “кінцевою метою будь-якої стратегії є певна корекція моделі світу адресату” [Іссерс 1999, с.109]. Це часто означає таку презентацію доказів, яка необхідна адресанту для досягнення маніпулятивної мети. Комунікативні стратегії можна поділити на дві групи. До першої групи відносяться інформативні стратегії, націлені на обмін інформацією між комунікантами, до другої – стратегії мовленнєвого впливу, метою яких є вплив на адресата. Стратегії другої групи також можна поділити на стратегії прямого мовленнєвого впливу, опосередкованого мовленнєвого впливу та стратегії прихованого мовленнєвого впливу. Останні використовуються під час реалізації маніпуляції свідомістю. Залежно від сфери використання маніпулятивні стратегії варіюються, проте основні засади зберігаються.

Виділяють два типи стратегій прихованого мовленнєвого впливу (маніпуляції): емотивно-орієнтовані стратегії (ті, що пов’язані з адресантом повідомлення); конативно-орієнтовані стратегії (пов’язані з реципієнтом) [Матвеева 1999, с.44]. До даних груп відноситься велика кількість маніпулятивних стратегій. Наведемо деякі з них. Емотивно-орієнтовані стратегії:

• **“Стратегія впевненої/непевненої поведінки автора в мовленнєвій події”**. Так, під час судового засідання у справі “Народ проти Генрі Світа” (“People v. Henry Sweet”) захисник Артур Гарфілд Хейс почав вступну промову

зі слів “Вони не схожі на вбивць” (“They don't look like murderers”)[Linder 2000], вказуючи на підзахисних, сім'ю афро-американців, що переїхала до “білого” кварталу і під час сутички з його мешканцями членами сім'ї було вбито людину. Така не впевнена поведінка адвоката, який ніби-то збирався побудувати захист виключно на візуальних враженнях виявилась досить ефективною: присяжні (виключно білі) визнали, що не можуть прийняти однострійне рішення (mistrial).

• **“Стратегія ймовірного оцінювання автором мовленнєвої події як реальної/нереальної”** [Матвеева 1999, с.44]. Під час слухання справи “Королева проти Лінді та Майкла Чемберленів”(Crown v Lindy and Michael Chamberlain, "The Dingo Trial") громадський обвинувач Йен Баркер описав події як цілком реальні: “Shortly after the event, the mother asserted, and thereafter continued to assert, that the dead child had been taken from the tent by a dingo. The Crown says that the dingo story was a fanciful lie, calculated to conceal the truth, which is that the child Azaria died by her mother's hand...”[Linder 2005] (“Невдовзі після події, як стверджувала мати, і надалі продовжує стверджувати, загинула дитину витяг з намету дикий собака дінго. Королева стверджує, що історія про дінго була фантастичною брехнею придуманою, щоб приховати правду, яка є такою, що дитина Азарія загинула від руки матері...” – пер. авт.). Прокурор виявився настільки майстерним маніпулятором, що жінку засудили за вбивство власної одинадцятиденної дитини, а через 11 років було доведено невинність Лінді Чемберлен.

• **“Стратегія формування у адресата ставлення до події шляхом оцінювання”** [Кукліна 2005, с. 58 – 71]. Суддя Джексон, відкриваючи перше слухання Нюрнберського процесу, запропонував таку оцінку злочинців та їхніх дій: “In the prisoners' dock sit twenty-odd broken men. Reproached by the humiliation of those they have led almost as bitterly as by the desolation of those they have attacked, their personal capacity for evil is forever past. It is hard now to perceive in these men as captives the power by which as Nazi leaders they once dominated much of the world and terrified most of it”[Linder 2000]. (“На лаві підсудних сидить двадцять дивних зломлених чоловіків. Докори за приниження тих, ким вони керували, є такими ж гіркими, як спустошення тих, кого вони атакували, проте сьогодні їхня здібність до зла давно минула. Зараз важко побачити в цих чоловіках в ролі полонених силу, за допомогою якої вони в якості нацистських лідерів колись домінували над великою частиною світу на лякали його більшість.”)

В наш час інформаційної революції актуальність маніпуляції зростає. Як феномен маніпуляція використовується в усіх суспільно важливих сферах, впливаючи на життя соціуму. Володіння маніпулятивними стратегіями є надзвичайно важливим для маніпулятора. Проте не менш важливим є створення стратегій анти-маніпулятивної комунікації з метою уникнення неадекватного сприйняття комунікативного повідомлення. Результати даного дослідження дають підставу для подальшого дослідження маніпуляції як феномену та реалізацію її в контексті інших суспільно важливих дискурсів, а також виявлення контр-стратегій для захисту від маніпулятивного впливу.

Література

Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. - Киев, - 1997. 300с. Ван Дейк Т.А. и Кинч В. Стратегии понимания связного текста // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 23. М., 1988 - С.153-208. Ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. Пер. с англ. / Сост. В.В.Петрова; Под ред. В.И.Герасимова; Вступ. ст. Ю.Н.Караулова и В.В.Петрова. М.: Прогресс, 1989. С. 294-300. Пер. О.А.Гулыги. Доценко Е.Л. Психология манипуляции. - М., 1996. - С.3-28. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Омск: Изд-во Омск. Ун-та, 1999. 285 с. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. - М., 2000. - 535с. Куклина Т.В. Психо- и прагмалингвистический аспекты поведения авторов (на материале текстов рецензий и политических выступлений) // Диссерт. Канд. Филол. Наук / Куклина Татьяна Владимировна. Ростов-на-Дону, 2005, с.55-80. Матвеева Г.Г. Диагностирование личностных свойств автора по его речевому поведению. Ростов-на-Дону, 1999.с.43-47. Пирогова Ю.К. Имплицитная информация как средство коммуникативного воздействия и манипулирования //Проблемы прикладной лингвистики. - М., 2001. С.: 209-227. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии XX века. - Москва - Киев: "Рефл-бук", 1999. - 348 с. Почепцов Г.Г. Информационные войны. - М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2000. - 576 с. Устинов Д. Манипуляции в общении. Публікація з сайту <http://psyberia.ru>. "Продвинутая психология для совершеннолетних" – 2007. – С.: 1-18. Famous Trials by Douglas O.Linder, University of Missouri-Kansas City (UMKC) School of Law, umkc.edu/famoustrials. Merriam-Webster's Dictionary. 10th Edition // Britannica CD. 1997.

ЗАХАРЧЕНКО Н.В.

(Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка)

**СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ ЯК ПРИЙОМ ДИСКРЕДИТАЦІЇ ОПОНЕНТА
(НА МАТЕРІАЛІ ПОЛЕМІЧНИХ ТРАКТАТІВ МАРТИНА ЛЮТЕРА)**

This article reviews the stereotyping as a tactical means for defamation of the opponent on the material of the polemical treatise extracts by M. Luther. Findings show that the usage of stereotyped dependences and associative links may be reckon among the individual language features of M. Luther and are used by the author to optimize the influence grade of the defamation strategy over the consciousness and emotions of the addressee.

Key words: *stereotyping, defamation strategy, polemical treatise, Martin Luther.*

Об'єктом дослідження в статті є мова полемічних трактатів Мартіна Лютера "Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche" [Luther 1920], "Warum des Papsts und seiner Bücher von Doktor Martino Luther verbrannt sind" [Luther 1922], "Widder die stürmenden bawren" [Luther 1920], "Artikel wider die ganze Satans-Schule und alle Pforten der Hölle" [Luther 1921], "Ein Sendbrief vom Dolmetschen" [Luther 1920], "Wider das Bapstum zu Rom vom Teuffel gestift"